

Παρουσίαση του βιβλίου *Κάτω από το βάρος ενός σταχτού* - Ν. Λυγερός

10/12/2008

Πρέσβης της Ουκρανίας : Στο πολιτιστικό κέντρο, εδώ στο χώρο της Πρεσβείας γίνεται η παρουσίαση του έργου του Έλληνα επιστήμονα, κυρίου Νίκου Λυγερού, που ονομάζεται *Κάτω από το βάρος ενός σταχτού*, που εκδόθηκε από το Σύλλογο ουκρανικής διασποράς στην Ελλάδα, Ελληνο-Ουκρανική Σκέψη. Το βιβλίο αυτό εκδόθηκε και για πρώτη φορά παρουσιάστηκε στο Κίεβο, στα πλαίσια του μεγάλου Forum αφιερωμένο στην 75^η επέτειο αυτής της τραγωδίας. Με την υποστήριξη του συλλόγου Ελληνο-Ουκρανική Σκέψη, της ουκρανικής Πρεσβείας στην Ελλάδα και με την πρόσκληση του Υπουργού Εξωτερικών της Ουκρανίας, ο κ. Λυγερός έλαβε μέρος σε αυτό το Forum που διεξήχθη στο Κίεβο. Πριν από λίγο, μιλήσαμε με τον κ. Λυγερό για τις εντυπώσεις του σχετικά με αυτό το Forum και το πόρισμα το δικό μας ήταν ότι αυτό το Forum ήταν πολύ σημαντικό για την αναγνώριση του Holodomor. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Λυγερό γιατί ασχολείται με τη δική μας τραγωδία. Γνωρίζουμε ότι ασχολείται γενικά με το θέμα της γενοκτονίας, όμως για μας είναι πολύ σημαντικό που στα πλαίσια του ενδιαφέροντός του είναι και το δικό μας εθνικό θέμα καθώς και την κα Galina Masliouk που ήταν η αρχισυντάκτρια του βιβλίου, το Σύλλογο Ελληνο-Ουκρανική Σκέψη για όλα όσα κάνουν για να κάνουν γνωστό στο ελληνικό κοινό το θέμα της ουκρανικής ιστορίας. Αυτή είναι η δεύτερη έκδοση που κάνει. Η πρώτη ονομαζόταν η Ιστορία μιας άγνωστης Γενοκτονίας, το 2006. Είναι η δεύτερη που μόλις εκδόθηκε. Πριν όμως δώσω το λόγο στην πρόεδρο του Συλλόγου και συντάκτρια αυτού του βιβλίου, κα Galina Masliouk, θα ήθελα πρώτα να διαβιβάσω στον κ. Λυγερό μία προσωπική επιστολή του Υπουργού Εξωτερικών που στάλθηκε στο χώρο της Πρεσβείας. Είναι βέβαια ένα αντίγραφο που μόλις μας ήρθε. Το πρωτότυπο θα έρθει με το διπλωματικό ταχυδρομείο και θα έχουμε την ευκαιρία να σας ξαναδούμε και να σας το διαβιβάσουμε. Τώρα θα ήθελα να παρακαλέσω την κα Masliouk να συνεχίσει το πρόγραμμα και να παρουσιάσει το έργο του κου Νίκου Λυγερού.

Galina Masliouk: Ο κ. Πρέσβης τόνισε τη σημαντικότητα αυτού του βιβλίου και πόσο σημαντικό είναι ειδικά για εμάς τους Ουκρανούς και πόσο ευγνώμονες είμαστε στους Έλληνες φίλους μας που ασχολούνται με αυτό το θέμα. Πριν ευχαριστήσω όλους που ασχολήθηκαν, γιατί είναι μια συλλογική δουλειά πάρα πολλών ανθρώπων αυτό το βιβλίο, θα ήθελα να πω δύο λόγια για το πώς έγινε αυτό το βιβλίο γιατί μάλλον έχει ενδιαφέρον.

Όποιος ήταν μαζί μας όταν δεχόμασταν την Άσβεστη Φλόγα, 22-23 Σεπτεμβρίου, που για όσους δεν γνωρίζουν ήταν μία πρωτοβουλία του Παγκόσμιου Κογκρέσου Ουκρανικής Διασποράς την οποία υποστήριξε πάρα πολύ ο Πρόεδρος της Ουκρανίας και το Υπουργείο Εξωτερικών της Ουκρανίας. Ξεκίνησε στις 6 Απριλίου από την

Αυστραλία, ήταν προγραμματισμένο να περάσει κανονικά από 33 χώρες, επειδή όμως εκτάκτως μπήκαμε στη μέση έγιναν τελικά 34, και κατέληξε στην Ουκρανία όπου έγιναν διάφορες εκδηλώσεις, όπως είπε και ο κύριος Πρέσβης, για τα 75 χρόνια του Holodomor στην Ουκρανία με τη συμμετοχή ξένων αντιπροσωπειών από πολλές χώρες. Να σας πω την αλήθεια, μόλις μου ήρθε στη μνήμη εκτός από τους προέδρους αντιπροσωπειών που πήραν μέρος και εκφώνησαν λόγο, πάρα πολύς κόσμος, απλός κόσμος, ο οποίος μαζεύτηκε αν και είχε πολύ άσχημο καιρό, πολύ κρύο και χιόνι. Θα σας πει και ο Νίκος τις εντυπώσεις του, εμένα όμως μου έκανε εντύπωση το ότι πολύς κόσμος, γέροι άνθρωποι ήρθαν όλοι με το κερί στο χέρι και υπήρχε τέτοια ατμόσφαιρα που είναι πολύ δύσκολο για μένα να την περιγράψω.

Ας γυρίσουμε στο βιβλίο. Αν κοιτάξετε χρονολογικά 22-23 Σεπτεμβρίου δεχόμασταν την Άσβεστη Φλόγα στην Ελλάδα. Κάναμε μία ημερίδα στην οποία μιλούσαμε για το Holodomor. Ξέρουμε καλά ότι υπήρχαν Έλληνες που άκουγαν για πρώτη φορά αυτό που έγινε εναντίον του Ουκρανικού λαού και συγκλονίστηκαν. Ουσιαστικά, έτσι γεννήθηκε και η ιδέα αυτού του βιβλίου. Αλλά μετά, όταν το συζητούσαμε με τον κ. Λυγερό και την ομάδα του στο internet, ακούστηκε από τον ίδιο η σκέψη ότι καλό θα ήταν το βιβλίο να εκδοθεί για τις 22 Νοεμβρίου. Η πρώτη μου λέξη σε αυτή την σκέψη ήταν, αποκλείεται. Μετά όμως η κατάσταση ήταν έτσι που είπα ότι τίποτα δεν αποκλείεται και όλα είναι δυνατά. Δεν υπήρχε πια τίποτα σε αυτή τη ζωή που θα μπορούσε να με τρομάξει, μάλλον. Και ξεκινήσαμε. Στο μεταξύ, όσο προχωρούσαν οι μέρες, ο όγκος του βιβλίου «φούσκωνε». Αυτό το βιβλίο φούσκωνε τρομερά! Μέχρι που κάποια στιγμή, προς το τέλος βλέπαμε ότι δεν προλαβαίνουμε πια με τίποτα και υπήρχε τέτοιος όγκος, μιλάμε για πολλά ξενύχτια και πολλή δουλειά για πολλούς ανθρώπους που βοήθησαν. Μιλούσαμε, λοιπόν, με την Κάτια και είπαμε ότι κανένα άλλο κείμενο δεν θα μπει στο βιβλίο. Την τελευταία μέρα που το βιβλίο πήγαινε για σελιδοποίηση, άνοιξα τον υπολογιστή μου με μια αίσθηση ότι την επομένη θα ξεκουραστώ, έρχεται μήνυμα από τον Νίκο: όλα καλά; Εγώ του απαντώ: όλα καλά. Σήμερα τελειώνουμε. Εσύ τι κάνεις; Και ήταν λάθος μου, γιατί μου γράφει: Γράφω για σένα, για να μην μείνεις χωρίς δουλειά. Στην αρχή, νόμιζα ότι ήταν αστείο, αλλά σε πέντε λεπτά ήρθαν δύο κείμενα για μετάφραση. Αυτό ήταν κάτι τρομερό! Δεν μπορείτε να φανταστείτε πόση πολλή δουλειά έγινε σε πάρα πολύ μικρό χρονικό διάστημα. Έγινε πολλή δουλειά, τα κείμενα δεν είναι καθόλου απλά, είναι κάποια που είναι δύσκολα, υπάρχουν ποιήματα που τελικά από όλους τους μεταφραστές μόνο δύο μπορούσαν να μεταφράσουν.

Θέλω να ευχαριστήσω όλους αυτούς τους ανθρώπους που συνέβαλαν στην έκδοση του βιβλίου, γιατί πιστεύουμε ότι είναι πολύ σημαντικό. Πρώτα από όλα, θέλω να ευχαριστήσω τον Νίκο Λυγερό που ασχολείται με αυτό και όχι μόνο, θέλω να ευχαριστήσω όλη την ομάδα του, που δεν είναι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στην Κύπρο και την Γαλλία και που συλλογικά βοήθησαν σε αυτό. Θέλω να ευχαριστήσω τον Νίκο που με στήριξε πολλές φορές που εγώ έλεγα ότι δεν μπορώ άλλο. Έχει τον τρόπο του να το αισθάνεται και να σου δίνει κάτι, να σε στηρίζει ακριβώς εκείνη τη στιγμή που το χρειάζεσαι πολύ. Θέλω να ευχαριστήσω την δική μας ομάδα, των

Ουκρανών. Πρώτα-πρώτα την Οξάνα Νακονέτσα. γιατί εκτός από την πολλή δουλειά που έκανε με το βιβλίο, ήταν και από τους λίγους που με στηρίζαν ψυχολογικά σε δύσκολες στιγμές. Θέλω να ευχαριστήσω την Ειρήνη Προκούντα, δυστυχώς όπως και πολλοί άλλοι δεν μπόρεσαν να βρεθούν εδώ γιατί είναι στη δουλειά, αλλά θέλω να τους αναφέρω. Ζώη Παβλόφσκα-Μακρή, Ολένα Σινγαϊβσκα-Αρώνη, Βικτώρια Γιουρίνα, Ολένα Ούμιρις και η Γιάννα Γοντσάρ. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τα παιδιά μέσα από την πρεσβεία, τη Νατάλια που ενώ δεν είχε καθόλου χρόνο ήταν πάντα έτοιμη να βοηθήσει, να δώσει συμβουλή και να διαβάσει. Ιδιαίτερα θέλω να ευχαριστήσω τον Γιώργο Κεσίδη, η εταιρεία του οποίου είχε αναλάβει την σελιδοποίηση και έκδοση του βιβλίου. Είχαμε φοβερά προβλήματα, μέχρι που την τελευταία μέρα που πήγε για εκτύπωση το βιβλίο εκτός από την εφορία που πήγε στο τυπογραφείο, έγινε μια καταστροφή και πλημμύρισε το τυπογραφείο, οπότε τα 50 βιβλία που ετοιμάστηκαν για το Κίεβο, έγιναν στο χέρι. Ο Γιώργος έδειξε για άλλη μια φορά ότι δεν είναι μόνο ένας καλός επαγγελματίας αλλά ένας πολύ καλός φίλος. Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον κ. Πρέσβη στην Ελλάδα και τον κ. Ταράς Μαλισέφσκι οι οποίοι βοήθησαν πάρα πολύ στο να γίνει το ταξίδι του Νίκου Λυγερού στο Κίεβο, να γίνουν όλα αυτά τα πράγματα που είχαμε προγραμματίσει στο έπακρο. Εμείς το ξέρουμε ότι έχουμε το κ. Πρέσβη δίπλα μας, αλλά αυτή τη φορά το νιώσαμε ακόμα περισσότερο ότι ενδιαφέρεται ακριβώς γι' αυτά τα πράγματα που ενδιαφέρουν εμάς. Πραγματικά σας ευχαριστούμε πάρα πολύ γι' αυτό. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω το Παγκόσμιο Κογκρέσο της Ουκρανικής Διασποράς, τον πρόεδρό του κύριο Ευγένι Τσολί, τη Μαρία Σκαμπάρα, τον Στέφαν Ρομάνιβ, όλοι αυτοί, από τον Καναδά, την Αυστραλία, την Ουγγαρία, γιατί μας στηρίζανε οικονομικά, και ουσιαστικά τα δύο τρίτα του βιβλίου βγήκε με την ενίσχυση του Παγκόσμιου Κογκρέσου της Ουκρανικής Διασποράς. Η Οξάνα θέλει να προσθέσει ότι ευχαριστεί τις οικογένειές μας, που άντεξαν όλα αυτά. Υπάρχουν κι άλλα πράγματα που θα μπορούσα να πω, αλλά ας αφήσω κάτι για τον συγγραφέα! Εγώ θα μπορούσα να μιλάω πολλή ώρα.

Ν. Λυγερός: Όπως καταλάβατε, με όλες τις κακίες που αναφέρθηκαν, ενώ ασχολούμαι με τα ανθρώπινα δικαιώματα καταπιέζω τους ανθρώπους που είναι γύρω μου για να βοηθήσουν όλους τους άλλους. Θα ήθελα να σας πω ότι όλες αυτές οι κακίες είναι αλήθεια. Μη νομίζετε ότι το λέω με χιούμορ. Νομίζω ότι όντως χρειάστηκαν πολλά πράγματα, αλλά ξέρετε, όταν ασχολούμαστε με τις γενοκτονίες, πράγμα που ξέρουν και οι φίλοι μου οι Αρμένιοι, οι φίλοι μου οι Πόντιοι που βρίσκονται και εδώ, πρέπει να είμαστε ικανοί να κάνουμε και υπερβάσεις. Κατά συνέπεια, δεν θέλω, βέβαια, να μειώσω ό,τι έκανε η ομάδα, η γαλλική, η κυπριακή, η ουκρανική και η ελληνική, αλλά να ξέρετε ότι είναι μόνο το πρώτο μέρος. Πριν αρχίσουμε πραγματικά, ακόμα και πριν την περιγραφή του βιβλίου θα ήθελα να έχετε μία γεύση. Το βιβλίο εξετάζει σφαιρικά τη γενοκτονία. Δηλαδή, αν είστε ηθοποιοί, καλλιτέχνες, ποιητές, θεατρολόγοι, επιστήμονες, ο καθένας προσεγγίζει το βιβλίο με το δικό του τρόπο. Προσέξατε ότι εγώ δεν ευχαριστώ κανέναν. Δεν είναι απλά ότι δεν είμαι κοινωνικός. Δεν νομίζω ότι για τις γενοκτονίες μπορούμε να ευχαριστήσουμε κάποιον. Θα σας εξηγήσω, λοιπόν, πόσο χυδαίο μου φαίνεται η ευχαριστία. Αν εσείς

ακούγατε από μένα: Ευχαριστώ πολύ τους Ουκρανούς που πέθαναν στη γενοκτονία για να μπορέσω να γράψω αυτό το βιβλίο. Πώς θα σας φαίνονταν αυτές οι ευχαριστίες; Χυδαίες. Είναι αυτό που νιώθω. Δεν μπορούμε να ευχαριστούμε τόσους ανθρώπους γιατί συμπεριφέρονται σαν άνθρωποι. Άρα, η μόνη δικαιολογία που δίνω στην Galina είναι ότι νομίζει στην ουσία ότι είμαι λιγάκι ανθρώπινος, παρόλο που ξέρει ότι είμαι τέρας. Όλες οι λέξεις που χρησιμοποιώ είναι επιλεγμένες. Το ίδιο ισχύει και για το βιβλίο. Αυτό που δεν σας είπε η Galina, αλλά θα το αφήσω να σας το πει η Άννα, είναι ότι μερικές φορές τα δύσκολα κείμενα δεν είναι τα στρατηγικά. Είναι άλλα κείμενα που δυσκολεύεται να τα διαβάσει. Όχι επειδή είναι δύσκολα, αλλά επειδή είναι απλά. Τόσο απλά που η γραφή φαίνεται απάνθρωπη και η ανάγνωση ανυπόφορη. Διότι, και τα τέρατα κλαίνε.

Ακολουθεί η ανάγνωση του κειμένου «Στρογγυλές κοιλιές».

Εγώ εδώ νιώθω σαν στο σπίτι μου. Άρα θα κάνω διάφορα πράγματα που κάνω και στο σπίτι μου. Θέλω έναν κύριο από τον ακροατήριο και την Άννα. Νατάλια εσύ μεταφράζεις και εγώ μετακινώ τα πράγματα. Όπως καταλαβαίνετε, εδώ οι Ουκρανοί είναι πολύ ανοιχτοί στο τι κάνει ο Λυγερός. Άρα με έχουν συνηθίσει. Τελικά, όταν πήγα στο Κίεβο είδα ότι οι Ουκρανοί είναι παράξενοι σαν και μένα και μπορούμε να κάνουμε μία παράσταση με πολύ λίγα πράγματα. Από το θεατρικό *Πέντε κινήσεις για μία σιωπή* θα πάρουμε τη δεύτερη σκηνή, σελίδα 69 στο βιβλίο. Μπορούμε να σβήσουμε τα φώτα. Αυτό που τους έχω βάλει γύρω από το λαιμό τους είναι αυτό που μας έδωσαν στην Εθνική Όπερα στο Κίεβο για να μας θυμίζει τη Γενοκτονία. Μετά θα ζητήσω από δύο Ουκρανούς να κάνουν το ίδιο. Αν αυτό δεν είναι Ελληνο-Ουκρανική σκέψη, δεν ξέρω τι είναι...

Βλέπετε είναι λίγο δύσκολο αν δεν ξέρουμε τη γλώσσα. Θα ήθελα να διαβάσουμε κάποια ποιήματα. Νομίζω η Galina μπορεί να διαβάσει στα ουκρανικά και η Δήμητρα στα ελληνικά. Αν σας είναι δύσκολο έτσι, μπορούμε να αλλάξουμε τις γλώσσες! Διαβάζετε ότι θέλετε εσείς. Η μία διαλέγει και η άλλη διαβάζει αυτό που επέλεξε η πρώτη.

Η Galina διαλέγει τον διάλογο «Όταν η Πράβδα ήταν η αλήθεια».

Αυτό είναι το ωραίο με την Galina. Όταν της λες να διαβάσει ένα ποίημα, επιλέγει ένα διάλογο. Αυτό είναι το χαρακτηριστικό της Ελληνο-ουκρανικής σκέψης: κατά πόσο συνομιλούμε μεταξύ μας και τελικά έχουμε τον ίδιο σκοπό. Μπορείτε να διαβάσετε τώρα.

Μεσολαβεί η ανάγνωση.

Κανονικά, θα μπορούσατε να σκεφτείτε ότι διαβάσαμε ένα κείμενο και μετά ένα διάλογο και σίγουρα είναι επειδή ο συγγραφέας θέλει να σας αγγίξει. Δεν ξέρετε όμως με ποιον τρόπο σάς έχει αγγίξει. Και τώρα θα πω το στρατηγικό μέρος.

Όταν ακούγατε για το Holodomor στην άλλη γλώσσα, τότε ακούγατε για το Holodomor όπως ακούει η κοινωνία. Έχετε την εντύπωση ότι είναι καλό να κάνουμε

πράγματα ή να απαντάμε σε επιστολές που πολεμούν το Holodomor. Αν ο άλλος όμως δεν ακούει τη γλώσσα, ποιο το όφελος; Αν κάναμε όλη αυτή τη διάλεξη στα ουκρανικά, θα είχαν πρόβλημα οι Έλληνες. Αν την κάναμε εντελώς στα ελληνικά, θα είχαν πρόβλημα οι Ουκρανοί. Την κάναμε, λοιπόν, στις δύο γλώσσες για να δείτε ότι τελικά εσείς επιλέγετε αν είναι πρόβλημα ή λύση. Είμαστε, λοιπόν, σε μία πρεσβεία που πρέπει να αντιμετωπίσει μερικά προβλήματα διπλωματικά, στρατηγικά, γεωστρατηγικά και έχει λοιπόν την εντύπωση ότι πρέπει να δρα με έναν τρόπο. Τι θα γινόταν αν ανακάλυπτε ότι όλες οι απαντήσεις που δίνονται, είναι σε μία γλώσσα που δεν καταλαβαίνουν οι άλλοι τι λέει; Χρησιμοποιώ τη γλώσσα σαν μέρος της μνήμης. Πολύ συχνά λέτε: μα δεν μπορεί η κοινωνία να τα έχει ξεχάσει όλα. Δεν έχετε ένα νοητικό μοντέλο του τι σημαίνει μία κοινωνία της λήθης. Τώρα το έχετε. Έχετε αυτό το μοντέλο. Δηλαδή, ξέρετε ότι μία κοινωνία της λήθης είναι μία κοινωνία που δεν μιλάει μία γλώσσα. Και ποια γλώσσα είναι αυτή; Η γλώσσα της μνήμης. Αν ο άλλος δεν μπορεί να μιλήσει για τη γλώσσα της μνήμης, πώς μπορεί να μιλήσει για την αναγνώριση της γενοκτονίας; Κατά συνέπεια, για να καταλάβετε κάτι για το Holodomor, θα έπρεπε τυπικά να μάθετε λίγα ουκρανικά. Το θέμα είναι ότι αν ασχοληθείτε και με το αρμενικό, θα πρέπει να μάθετε και λίγα αρμενικά. Με το ποντιακό, ποντιακά. Με το Darfur, αφρικανικά. Αρα θα πείτε όπως λέει η Galina: αποκλείεται. Τι κάνουμε όταν κάτι αποκλείεται; Πρέπει να βρούμε ένα κοινό πλαίσιο. Τα ίδια νοητικά σχήματα. Την ανθρωπιά. Είναι το μόνο που μένει σαν πυρήνας. Πώς μπορώ να αγγίξω τη Νατάλια χωρίς να την αγγίξω. Με την ανθρωπιά. Με κανέναν άλλον τρόπο. Οποιοσδήποτε άλλος τρόπος, αν την ακουμπήσω, αν της μιλήσω, αν της κάνω κινήσεις άμεσα, αν χρησιμοποιήσω οποιοσδήποτε άλλες αισθήσεις, θα είναι εύκολο. Θα αντιληφθεί ότι υπάρχει κάτι. Τώρα θα κάνουμε ένα πείραμα. Εγώ θα μιλήσω και θα είμαι καθισμένος. Πριν μεταφράσει, εγώ θα φύγω και μετά θα αναρωτηθείτε τι μεταφράζει.

Αφήνει την καρέκλα δίπλα στην Νατάλια αδειανή.

Θέλω να κοιτάξετε τώρα τη Νατάλια. Η Νατάλια τώρα κανονικά είναι γελοία. Είναι ακριβώς στη θέση του δίκαιου, ο οποίος μιλά για τον αθώο που δεν υπάρχει πια. Και βλέπετε ποια είναι η δυσκολία για μας να καταλάβουμε τι λέει; Μας δίνει την εντύπωση ότι μιλά για κάτι που δεν υπάρχει. Μα όντως δεν υπάρχει. Το θέμα δεν είναι ότι δεν υπάρχει, αλλά γιατί δεν υπάρχει. Και δεν υπάρχει γιατί έγινε η γενοκτονία. Άρα το πρόβλημά μας όταν είμαστε στην κατηγορία των δικαίων και πρέπει να μιλήσουμε για κάποιον που δεν υπάρχει, δεν πρέπει να μπούμε στη συζήτηση αν υπάρχει ή όχι, διότι δεν υπάρχει συζήτηση. Εδώ είναι η δίκαιη. Δίπλα της δεν είναι τίποτα. Τώρα θα κάνω το πιο φυσιολογικό, θα ζητήσω από τη Νατάλια να καθίσει δίπλα, στην αδειανή καρέκλα. Θα μου πείτε, βέβαια, για ποιο λόγο να τη σηκώσω. Τώρα για μένα αντιπροσωπεύει εδώ τους αθώους, τα θύματα. Η Νατάλια είναι Ουκρανή. Εγώ θα ξανακαθίσω στη θέση της, αλλά στη θέση του δίκαιου. Τώρα έχουμε ένα άλλο πρόβλημα να λύσουμε. Δεν θέλω να σας πείσω ότι η Νατάλια είναι δίπλα μου. Θέλω να σας πείσω τι θα γινόταν, αν η Νατάλια δεν ήταν δίπλα μου. Όπως βλέπετε, η Νατάλια είναι μια ωραία κοπέλα, είναι παντρεμένη, έχει παιδιά, έχει

μία σκέψη, έχει ένα διδακτορικό, δουλεύει εδώ για κάτι που είναι σωστό. Τι θα γινόταν αν δεν υπήρχε πια; Για την κοινωνία της λήθης, δεν θα γινόταν τίποτα. Για την κοινωνία της μνήμης όμως, θα υπήρχε ένα έλλειμμα. Όλο το βιβλίο είναι βασισμένο στην ιδέα ότι δεν ασχολούμαστε με τη γενοκτονία. Διότι η γενοκτονία δεν διαπραγματεύεται. Ασχολούμαστε με τον λαό που δεν υπάρχει πια. Επιπλέον, ασχολούμαστε με τον λαό που δεν μπόρεσε να υπάρξει. Γιατί, αν εξαφανίσουμε, όπως έγινε, τη Νατάλια, δεν θα υπήρχε και το παιδί της. Ναι, αλλά το παιδί δεν το έχετε δει. Αυτό είναι μια άλλη ιδέα. Συνήθως ασχολούμαστε με τη Νατάλια που είναι θύμα, αλλά δεν κοιτάζουμε το παιδί της, δεν κοιτάζουμε τα εγγόνια της, δεν κοιτάζουμε όλη την οικογένεια που θα δημιουργήσει. Είναι μόνο και μόνο η πρώτη χάντρα, ο πρώτος κόμπος από ένα κομποσκοίνι. Εμείς, τώρα που ασχολούμαστε με αυτά τα θέματα, πρέπει να αντιληφθούμε ότι όταν ασχολούμαστε με τη Νατάλια ως αθώα, ως θύμα, ασχολούμαστε με όλους αυτούς τους ανθρώπους που δεν μπόρεσαν καν να ζήσουν. Για να καταλάβετε με έναν άλλον αριθμό τι εννοώ. Το 1915 οι Αρμένιοι ήταν 3 εκατομμύρια. Το 2008 οι Αρμένιοι είναι πάλι 3 εκατομμύρια. Θα μου πείτε ότι δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα. Υπάρχει όμως ένας αιώνας. Αυτό που είπαμε τώρα για τους Αρμένιους ισχύει, βέβαια, και για τους Ουκρανούς. Κατά συνέπεια, πολύ συχνά μας κατηγορούν ότι ασχολούμαστε με το Γολντομόρ, ενώ είναι νεκρό, μαύρο, καταθλιπτικό, έχει χίλια περασμένα. Δεν αντιλαμβανόμαστε ότι στην πραγματικότητα, μιλάμε για τις στρογγυλές κοιλιές, όπως σας διάβασαν, μιλάμε για τα παιδιά τα οποία είναι τα εγγόνια, αλλά που δεν μπόρεσαν ποτέ να γίνουν εγγόνια, αλλά θα ήταν τώρα της ηλικίας μας. Θα ήθελα, λοιπόν, να σκεφτείτε. Εδώ, είστε καθισμένοι πάνω σε καρέκλες και θεωρείτε ότι η παρουσία σας είναι σημαντική. Τι μας μαθαίνει μια γενοκτονία; Πόσο σημαντική είναι η απουσία.

Η Νατάλια, όπως είναι καθισμένη δίπλα μου, δεν μπορώ να της πω «μου λείπεις» εφόσον είναι εδώ. Αν δεν ήταν εδώ, πάλι δεν θα μπορούσα να της πω «μου λείπεις», γιατί δεν θα είναι εδώ να το ακούσει. Τελικά την έκφραση «μου λείπεις», πότε μπορείτε να την πείτε; Ποτέ. Κι όμως εμένα μου λείπει ο ουκρανικός λαός, αλλά δεν μπορώ να το πω, γιατί δεν μου έδωσαν το χρόνο να τον ζήσω. Όταν πήγαμε στο Κίεβο μαζί με την Galina, συναντήσαμε Ουκρανούς. Κάναμε επαφές, αναπτύχθηκαν σχέσεις και τώρα πλέον μπορούμε να πούμε «μου λείπεις», άρα θα προσπαθήσουμε να ξαναβρεθούμε. Πώς να κάνετε το ανάλογο για μία γενοκτονία; Εδώ είναι το θέμα του χώρου. Δηλαδή, αν είμαι στην Αθήνα και πάω στο Κίεβο, όπως πήγα, μπορώ να λύσω το πρόβλημα του χώρου. Πώς να λύσω το πρόβλημα του χρόνου; Πώς να πάω πίσω στο 1932-33 για να το δω αυτό; Υπάρχει μόνο ένας τρόπος: η αναγνώριση. Αν δεν ασχολείστε με την αναγνώριση, δεν μπορείτε να γνωρίζετε. Πώς να αναγνωρίσετε όταν δεν γνωρίζετε; Πώς να ανακαλύψεις κάτι που δεν είναι καλυμμένο; Αυτά τα παράδοξα προσπαθεί να λύσει το βιβλίο στις δύο γλώσσες. Και θα ήταν καλό να αντιληφθούμε πόσο εύκολα χάνουμε μνήμη και πόσο μνήμη αποκτούμε μνήμη. Θα σας δώσω, λοιπόν, ένα παράδειγμα. Όταν ήμασταν στο Κίεβο, πήγαμε στη Λαύρα και είδαμε τον Μυκόλα -οι φίλοι μου το ξέρουν ότι δεν μ' αρέσει πολύ να με φωτογραφίζουν, άρα συνήθως, όταν πηγαίνω κάπου, εγώ φωτογραφίζω- σε κάποια φάση, λοιπόν, η Galina μου λέει: «Πρέπει να σε βγάλουμε και σένα φωτογραφία».

Κοιτάζω γύρω μου στα γρήγορα και βλέπω ένα άγαλμα. Οπότε λέω, για να μην πάει χαμένη η φωτογραφία, ας έχω και το άγαλμα. Άρα, η Galina στήνει τη φωτογραφία και στεκόμαστε με τον κύριο Μυκόλα δεξιά και αριστερά από το άγαλμα που έχω επιλέξει τυχαία. Βγάζει τη φωτογραφία, αλλά όπως εγώ είμαι παράξενος, πρέπει να μάθω και ποιος είναι. Κοιτάζω, λοιπόν, και αρχίζω να διαβάζω ουκρανικά! Μετά κοιτάζω πιο καλά και καταλαβαίνω ότι είναι γραμμένο στα ελληνικά με βυζαντινή γραφή: Αλέξανδρος Κωνσταντίνου Υψηλάντης Ηγεμόνας Πάσης Μολδοβλαχίας. Με αυτό θέλω να σας πω ότι είναι ο τάφος του. Νομίζω, λοιπόν, ότι οι Ουκρανοί, για να αγγίξουν τους Έλληνες, θα έπρεπε να τους θυμίσουν μερικές μικρές λεπτομέρειες: Ότι ο τάφος του Υψηλάντη είναι στο Κίεβο και ότι η Φιλική Εταιρεία που ήταν στην Οδησό είναι και αυτό Ουκρανία. Θα μου πείτε, δύο μικρές λεπτομέρειες. Μα είναι δύο από τις μικρές λεπτομέρειες που δημιούργησαν αυτό που λέμε ελληνικό κράτος. Και χειρότερα ακόμα, είναι δύο από τις μικρές λεπτομέρειες που διατήρησαν αυτό που λέμε ελληνικό γένος. Τώρα, αν σας δώσω αυτές τις μικρές λεπτομέρειες, μπορείτε να σκεφτείτε ότι υπήρχαν Έλληνες στην Ουκρανία ακόμα και το 1932-33. Τώρα θα σας ξάφνιαζε αν σας έλεγα ότι ανάμεσα στα θύματα της γενοκτονίας του Holodomor υπήρχαν και Έλληνες; Μήπως θα ήταν καλό να το υπενθυμίσουμε στους διπλωμάτες του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας;

Νατάλια: Ο κύριος Πρέσβης λέει ότι τους το θύμισε. Τώρα κοντά μας είναι ο κύριος Καραγιαννίδης που έχει γράψει επιστολή προς το Ελληνικό Κοινοβούλιο γιατί είχε συγγενείς που πέθαναν στο Γολοντομόρ.

Νίκος: Ακριβώς. Βλέπετε, ότι αν σας δώσουμε μερικές λεπτομέρειες και αρχίζετε να τις βάζετε μαζί, συνδυάζετε όλο αυτό το πλαίσιο και αναπτύσσετε μία σκέψη. Και τελικά δεν σας φαίνεται ότι η Ουκρανία σαν χώρος είναι κάτι που δεν αφορά καθόλου την Ελλάδα και δεν σας φαίνεται ότι η γενοκτονία του Holodomor είναι μια γενοκτονία που δεν αφορά καθόλου τους Έλληνες. Πρέπει, λοιπόν, να καταλάβουμε ότι όταν ο Raphaël Lemkin επινοεί τη λέξη γενοκτονία, χρησιμοποιεί δύο λέξεις. Θυμάστε ότι χρησιμοποιεί λατινική μορφή «genocide», αλλά ακόμα και στη λατινική μορφή έχουμε τη λέξη γένος. Για όσους ασχολούνται ειδικά με τις γενοκτονίες και τις αναγνώσεις -σκέφτομαι ειδικά το φίλο μου τον Αντώνη και άλλους που ξέρετε- ξέρουν πόσο σημαντικό είναι να έχει επινοηθεί αυτή η λέξη. Όταν είναι ειδικοί του θέματος, ξέρουν ότι ο Raphaël Lemkin ήταν νομικός, Πολωνός, εβραϊκής καταγωγής. Αν ρωτούσαμε όμως τον Αντώνη, που είναι ειδικός για αναγνώριση γενοκτονίας, πού ακριβώς γεννήθηκε ο Raphaël Lemkin θα ήξερε; Δεν θα ήξερε. Πώς θα σου φαινόταν, Αντώνη, αν σου έλεγε η Galina ότι γεννήθηκε στο Lvin στη Δυτική Ουκρανία; Είναι και αυτό μία μικρή λεπτομέρεια. Αυτό που θέλω να πω, είναι ότι όταν ασχολούμαστε με λεπτομέρειες, όλοι μας κατηγορούν ότι κάνουμε κάτι το ανούσιο. Μόνο που η ανθρωπότητα αποτελείται μόνο από λεπτομέρειες. Δεν έχουμε πρόσβαση σε τίποτε άλλο. Είμαστε οι ίδιοι μία λεπτομέρεια, η ζωή μας είναι μία λεπτομέρεια, η γενοκτονία όμως όχι.

Ας το αναλύσουμε. Αν αποδέχστε ότι όλες οι ζωές είναι μία λεπτομέρεια, τότε έχετε το έγκλημα κατά της ανθρωπότητας; Με τον πρώτο θάνατο; Όχι, γιατί αυτό είναι μία

λεπτομέρεια. Με τον δεύτερο; Όχι, γιατί και αυτό είναι μία λεπτομέρεια. Άρα δεν αρχίζει εκεί. Μετά από πόσους θανάτους εμφανίζεται η μη λεπτομέρεια; Γιατί στο τέλος, μιλάμε για εκατομμύρια λεπτομέρειες. Προσέξτε την έκφραση «εκατομμύρια λεπτομέρειες». Μία έκφραση, δύο βλέμματα. Η κοινωνία βλέπει τη λέξη λεπτομέρειες. Η ανθρωπότητα βλέπει την λέξη εκατομμύρια. Τα εκατομμύρια αρχίζουν με τη μονάδα. Άρα, να είστε πάντοτε προσεκτικοί όταν αρχίζουμε ήδη με τη μονάδα. Γιατί αυτό που χαρακτηρίζει τη γενοκτονία είναι η συστηματική καταστροφή. Η συστηματική καταστροφή αρχίζει, προσέξτε τι θα πω, πριν από το πρώτο έγκλημα. Γι' αυτό εμείς δεν μετράμε. Γι' αυτό και ο λαός λέει, όταν αγαπάς δεν μετράς. Για να μη σας κουράσω ή αν θέλετε να κάνετε ερωτήσεις, θα ήθελα να το κλείσουμε εδώ, θα έλεγα ότι αυτό το βιβλίο είναι απλώς μία ανάγκη απασχόλησης με λεπτομέρειες. Θα μου πείτε, γιατί να υπάρχει αυτή η ανάγκη; Γιατί απλώς δεν ξέρω άλλο τρόπο για να γίνω άνθρωπος. Τώρα που με αντέξατε, τώρα μπορώ να σας πω, ευχαριστώ.

Galina: Επειδή ακούσαμε αρκετές κατηγορίες κατά του Προέδρου της Ουκρανίας, ότι ενώ η χώρα πάσχει από οικονομική κρίση κάνει τέτοιες μεγάλες εκδηλώσεις, θα ήθελα να μας πείτε αν έπρεπε να γίνει αυτό που έκανε ο Πρόεδρος στην Ουκρανία ή όχι.

Νίκος: Νομίζω ότι είναι απλή η απάντηση. Αυτοί που είναι δίκαιοι και κοιτάζουν μόνο την ανθρωπότητα, ασχολούνται με λεπτομέρειες. Αυτοί που είναι αδιάφοροι, κοιτάζουν μόνο την κοινωνία και ασχολούνται με μικρότητες. Οι μικρότητες είναι πάντοτε μεγάλες. Οι λεπτομέρειες μικρές. Το θέμα με τον Πρόεδρο είναι ότι οι ίδιοι οι Ουκρανοί όταν είναι στην Ουκρανία είναι πολύ άδικοι μαζί του. Ο Πρόεδρος της Ουκρανίας, είναι πολύ απλό, θα παραμείνει στην ιστορία ως ο Πρόεδρος που άρχισε το θέμα της αναγνώρισης. Δηλαδή, αυτός ο Πρόεδρος κανονικά, σύμφωνα με τα λεγόμενα της κοινωνίας, είναι ένας Πρόεδρος που θα χάσει τις επόμενες εκλογές, μπορεί να μην ξαναμιλήσουμε ποτέ για αυτόν τον Πρόεδρο, να θεωρούμε ότι η κυβέρνησή του ήταν εντελώς άχρηστη. Μπορεί για κοινωνικούς λόγους, για το βιωτικό επίπεδο της Ουκρανίας, όλα αυτά να στέκουν. Το θέμα είναι ότι μετά από χρόνια, πρώτον, δεν θα ξέρουμε ποιος ήταν ο προηγούμενος Πρόεδρος της Ουκρανίας, δεύτερον, δεν θα ξέρουμε ποιος θα είναι ο επόμενος, τρίτον, θα θυμόμαστε μόνο αυτόν. Γιατί, μόνο αυτός ασχολήθηκε τόσο εντατικά με το παρελθόν, διότι κατάλαβε ότι μία χώρα χωρίς παρελθόν δεν μπορεί να έχει μέλλον. Και για να προσθέσω, για να προετοιμάσω λίγο το έδαφος, όπως το είπα και προηγουμένως επίσημα στην Πρεσβεία, εγώ που βλέπω και συνεργάζομαι με αυτήν την Πρεσβεία όχι επειδή είναι Πρεσβεία, όχι επειδή είναι Ουκρανοί, όχι επειδή ακολουθεί την πολιτική της Ουκρανίας, αλλά επειδή αναγκάζεται από τον Πρόεδρο να ασχοληθεί με τη γενοκτονία. Αυτό σημαίνει ότι αν αλλάξει ο Πρόεδρος και αυτή η Πρεσβεία αναγκαστικά, τυπικά δεν μπορεί πια να ασχολείται με αυτό το θέμα γιατί θα της το απαγορεύσουν -μπορεί να μην γίνει αυτό αλλά σας το λέω-, εγώ πάλι θα είμαι εδώ. Εγώ πάλι θα μιλάω γι' αυτούς που δεν είναι εδώ. Και για ποιο λόγο; Δεν είναι θέμα εγωισμού για κάποια αποστολή. Όταν χαρακτηρίζουμε το Holodomor ως

έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, δεν λέμε της ουκρανικής ανθρωπότητας, λέμε της ανθρωπότητας που εκείνη τη στιγμή πληγώθηκε σε μια περιοχή που είναι η Ουκρανία. Εμένα με ενδιαφέρει όχι επειδή λέγεται Ουκρανία. Με ενδιαφέρει ως άνθρωπος που ασχολείται με την ανθρωπότητα που έχει πληγωθεί σ' αυτό το σημείο. Άρα, ασχολούμαι με την πληγή εκεί, αλλά ασχολούμαι μόνο και μόνο με την ανθρωπότητα. Και αν η ίδια η Ουκρανία σε κάποια φάση -όπως έγινε και στο παρελθόν- δεν ασχολείται με το παρελθόν, εμείς θα είμαστε πάντα εδώ, γιατί δεν γίνεται αλλιώς. Σε μια γενοκτονία, αυτό που χαρακτηρίζει τα θύματα είναι η αθωότητά τους, όχι η εθνότητά τους. Σε μια γενοκτονία, λοιπόν, δεν έχουμε πολλές επιλογές. Υπάρχουν οι δήμιοι, υπάρχουν οι αθώοι και υπάρχουν οι δίκαιοι. Εμάς, δεν μας έχουν αφήσει πολλές επιλογές, άρα ξέρουμε πού πρέπει να ανήκουμε. Δεν το επιλέγουμε, αν θέλετε, αυθαίρετα, αλλά απλώς διότι ένας άνθρωπος που ανήκει **στην ανθρωπότητα και μόνο**, δεν μπορεί να κάνει αλλιώς. Και αν νομίζετε τόση ώρα ότι μιλάω προσωπικά για μένα, στην πραγματικότητα τόση ώρα μιλάω για τον Πρόεδρο της Ουκρανίας. Διότι, ξέρετε, μπορούμε να πούμε πολλά πράγματα για λόγους κομματικούς, πολιτικούς, κοινωνικούς. Στο Forum στο Κίεβο ήταν μια μεγάλη κυρία που είναι ένα από τα θύματα του Holodomor. Όπως είχαν στήσει το σκηνικό, έπρεπε να περάσει μία γέφυρα για να φθάσει στο βήμα. Και καθώς είναι μεγάλης ηλικίας, παραπάτησε και παραλίγο να πέσει. Δεν είναι συμβολικό; Μια επιζήσασα παραλίγο να πέσει. Γιατί, πόσο να πέσει κάποιος που έζησε ήδη τη γενοκτονία; Μίλησε, λοιπόν, εκφώνησε το λόγο της και επέστρεψε. Την ώρα που επέστρεφε και πήγαινε να ανεβεί ξανά πάνω στη γέφυρα, μόνο ο Πρόεδρος σηκώθηκε για να μην πέσει η κυρία.

- Συμφωνώ με αυτά που λέτε. Στο θέμα του Holodomor αποδίδονται ευθύνες σε κάποιους συγκεκριμένους. Αν δούμε στατιστικά την τελευταία περίοδο στην Ουκρανία, ο ουκρανικός λαός είναι λιγότερος κατά 6-7 εκατομμύρια. Στην ουσία, μιλάμε για μια νέα γενοκτονία, γιατί χάθηκαν στην Ουκρανία 6-7 εκατομμύρια όχι βέβαια λόγω της μετανάστευσης, αλλά λόγω των θανάτων, ασθενειών κλπ. Σε ποιους, θα αποδοθούν ευθύνες και ποιοι θα ασχοληθούν με αυτό το καινούργιο «Holodomor»; Ποιος επιστήμονας θα ασχοληθεί με αυτό;

- Κανένας επιστήμονας.

- Ευχαριστώ.

- Όχι, δεν έχω τελειώσει. Να με ακούσετε ως το τέλος, γιατί δεν ξέρω αν θα συμφωνήσετε στο τέλος. Να είστε προσεκτικός με τις ερωτήσεις που κάνετε. Γιατί η ερώτησή σας, ενώ φαίνεται αθώα για κάποιο που δεν γνωρίζει τα γεγονότα, στην πραγματικότητα είναι πολύ ύπουλη για κάποιο που ασχολείται με γενοκτονίες. Το πλαίσιο της Χάρτας του ΟΗΕ για την αναγνώριση μιας γενοκτονίας είναι πολύ ξεκάθαρο. Και το Holodomor είναι μία από αυτές τις περιπτώσεις. Όταν όμως λέτε, νέο «Holodomor», εντός εισαγωγικών, ή κάτι που μοιάζει κλπ, είναι ακριβώς αυτό που προβάλλουν όλοι όσοι είναι εναντίον των αναγνώρισεων. Δηλαδή σας εξηγούν ότι το Holodomor δεν έχει θύματα μόνο εκεί, έχει και αλλού, ότι η γενοκτονία των

Ποντίων έγινε όχι ειδικά εναντίον των Ποντίων, αλλά ήταν απλώς οι κλιματικές συνθήκες, η γενοκτονία των Εβραίων έγινε παρεμπιπτόντως... Στο τέλος, μοιάζουν όλα αυτά και καταλήγουμε σ' ένα μεγάλο γλωσσικό μπουρδέλο όπου δεν μπορούμε πια να προστατέψουμε τίποτα, γιατί όλα αυτά σαν να είναι μια σφαγή, σαν να είναι ένα μακελειό. Εγώ ξανακάνω την ερώτηση: Γιατί νομίζετε ότι ο Raphaël Lemkin επινόησε μια νέα λέξη; Επειδή δεν έβλεπε τι είναι σφαγή; Δεν ήξερε τι είναι μακελειό; Μπορώ να σας πω ότι σε πολλές περιπτώσεις οι γενοκτόνοι αποδέχονται ότι πρόκειται για σφαγή, αποδέχονται ότι είναι μακελειό. Αυτό που τους ενοχλεί -και μόνο- είναι η λέξη «γενοκτονία». Δηλαδή, θέλουν να πουν ότι μία γενοκτονία μοιάζει με σφαγή, μοιάζει με μακελειό, μπορεί να γίνει μια γενοκτονία οικονομική, πολιτιστική, της συνείδησης. Αυτά, όμως, είναι μεταφορικά. Αυτό που μας ενδιαφέρει, όταν είμαστε σε πλαίσιο ξεκάθαρο, σε πλαίσιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με μια στρατηγική, είναι μόνο μία λέξη που ενοχλεί και αυτή η λέξη ενοχλεί γιατί ακουμπάει τα θεμέλια. Άρα, μην κάνετε ερωτήσεις του τύπου «Με αυτό που μοιάζει σαν γενοκτονία, ποιος επιστήμονας θα ασχοληθεί». Δεν θα ασχοληθεί κανένας με αυτό, γιατί δεν είναι γενοκτονία. Θα ασχοληθεί ένας επιστήμονας για λόγους δημογραφικούς, οικονομικούς κλπ. αλλά όχι ως γενοκτονία. Η γενοκτονία είναι κάτι τι πολύ ειδικό, είναι ένα ειδικό έγκλημα κατά της ανθρωπότητας. Τα pogrom δεν είναι. Πρέπει να είμαστε πολύ προσεκτικοί. Για παράδειγμα, εδώ μιλάω και σε Έλληνες, αυτό που έγινε στην Κωνσταντινούπολη το 1955, δεν είναι γενοκτονία. Μπορεί να μας πληγώνει, μπορεί να καταπάτησαν ανθρώπινα δικαιώματα, όμως δεν είναι γενοκτονία. Θεωρείται ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, όμως είναι άλλο πλαίσιο. Γι' αυτό είμαι πάντα πάρα πολύ σκληρός και με τα θύματα και με αυτούς που έχουν επιζήσει, διότι, προσέξτε, όταν δεν ξέρετε τι να προστατεύσετε και προστατεύετε σχεδόν ό,τι να 'ναι, στο τέλος δεν προστατεύετε τίποτα.

- Τι γνώμη έχετε εσείς για την κατηγορηματική άρνηση της Ρωσίας να αναγνωρίσει το Holodomor ως γενοκτονία εναντίον του λαού της Ουκρανίας;

- Πρέπει να είστε πάρα πολύ προσεκτικοί με τις εκφράσεις που χρησιμοποιείτε. Εγώ συμφωνώ ότι η τωρινή κυβέρνηση της Ρωσίας είναι εναντίον. Μπορείτε να δείτε και το παράδειγμα με την Άσβεστη Φλόγα, που στην αρχή δέχθηκαν και μετά ξαφνικά δεν δέχθηκαν. Κάνουμε μερικές απλοποιήσεις και λέμε «η Ρωσία είναι εναντίον της Ουκρανίας». Αυτό είναι μια μεγάλη απλοποίηση. Επιπλέον, το Holodomor δεν αφορά τη Ρωσία. Αφορά κάτι πολύ ειδικό: το σταλινικό καθεστώς. Δεν αφορά την αυτοκρατορία, δεν αφορά τη Ρωσία, δεν αφορά όλη την κομμουνιστική περίοδο. Αφορά τη σταλινική περίοδο σε ένα ειδικό πλαίσιο. Ποια είναι η άποψή μου; Είναι πολύ καλή η ερώτηση, αλλά είναι απλή η απάντηση στην πραγματικότητα. Όταν η Ρωσία η τωρινή, με αυτή την κυβέρνηση, θέλει να ξαναχρησιμοποιήσει το μοντέλο του Στάλιν ως μοντέλο ηγέτη, ενοχλείται από μία θεμελιακή υπόσκαψη του ηγέτη. Όταν, ας πούμε, η Τουρκία η τωρινή έχει προβλήματα με τη γενοκτονία των Αρμενίων, δεν είναι επειδή οι Τούρκοι τώρα έκαναν μία γενοκτονία. Είναι επειδή η κυβέρνηση της Τουρκίας θεωρεί ότι ο Κεμάλ είναι μοντέλο ηγέτη. Άρα όταν λέτε, η γενοκτονία των Αρμενίων εναντίον του Κεμάλ και δεν λέτε εναντίον της Τουρκίας,

αυτοί θεωρούν ότι είναι εναντίον τους γιατί είναι το μοντέλο τους. Θα σας το πω αλλιώς. Αν ήμασταν στην Ρωσία την εποχή του Κρούτσεφ, δεν θα είχαμε την ίδια αντίδραση για το Ουκρανικό. Γιατί ο Κρούτσεφ ήταν εντελώς εναντίον του Στάλιν. Το ερώτημα μεταβιβάζεται. Οι γενοκτόνοι αφήνουν και κάτι στην ιστορία. Δεν αφήνουν μόνο προβλήματα. Αφήνουν και λύσεις. Αν θυμάστε, οι Ναζί εναντίον των Εβραίων, ονόμαζαν το ολοκαύτωμα «η έσχατη λύση». Το πρόβλημα τώρα δεν είναι της Ρωσίας, είναι της συγκεκριμένης κυβέρνησης. Και προσέξτε, όχι ακριβώς κυβέρνησης, αλλά της ψευτοκυβέρνησης που διαχειρίζεται στο ενδιάμεσο, για να περάσει ξανά αυτός που έχει το πραγματικό μοντέλο του Στάλιν. Και βέβαια, να διευκρινίσω κάτι για τους Έλληνες, γιατί μερικές φορές ακούτε ότι οι Ουκρανοί ασχολούνται με το Holodomor επειδή στην πραγματικότητα είναι εναντίον των Ρώσων. Όταν πήγα στο Κίεβο -γιατί δεν χρειάζεται να χρησιμοποιήσουμε άλλες μεθόδους- έλεγα συχνά στη Galina «εδώ στο Κίεβο, καταλαβαίνω καλύτερα τι λέτε». Γιατί; Γιατί μιλάνε ρώσικα. Τόσο απλά. Το Κίεβο είναι μια περιοχή, σε σχέση με όλη την Ουκρανία, που πολλοί μιλάνε ρώσικα. Και θέλω να σας πω το εξής. Πώς σας φαίνεται εσάς, οι Ουκρανοί που είναι αντικομμουνιστές, αντι-ρώσοι κλπ να συνεχίζουν να μιλούν ρώσικα; Ας πάρουμε για παράδειγμα την Ελλάδα. Ας πούμε ότι το ναζιστικό καθεστώς έχει μείνει για περισσότερο χρονικό διάστημα κι εμείς συνεχίζουμε να μιλούμε όλοι γερμανικά. Θα είχατε την εντύπωση ότι ήμασταν εναντίον των Ναζί; Θα είχατε την εντύπωση ότι ήμασταν εναντίον των Γερμανών; Όχι. Είναι ακριβώς το ίδιο. Δηλαδή οι Ουκρανοί δεν έχουν κάτι το ειδικό εναντίον της Ρωσίας. Διότι οι ίδιοι συνεχίζουν να μιλάνε ρώσικά. Και όχι μόνο στο προφορικό. Στα καταστήματα είδαμε πολλά να είναι γραμμένα και στα ουκρανικά και στα ρώσικά. Γιατί λοιπόν συνεχίζουν; Γιατί προσέξτε, στις Βαλτικές χώρες δεν είναι τόσο απλά τα πράγματα. Εκεί δεν έχει μείνει τίποτα. Το θέμα είναι ότι έχουμε μία τάση να απλοποιούμε και να λέμε, ασχολούμαστε με τη γενοκτονία -με το Holodomor - επειδή είμαστε εναντίον όχι μόνο του Στάλιν, αλλά και των κομμουνιστών και των Ρώσων και της Ρωσικής Αυτοκρατορίας. Αυτά είναι χυδαιότητες και δεν έχουν καμία σχέση με το τι γίνεται. Όταν ασχολούμαι με άλλες γενοκτονίες, δεν σημαίνει ότι δεν μιλάω γερμανικά. Δεν έχω τίποτα εναντίον των Γερμανών. Γιατί όμως; Επειδή οι Γερμανοί ως κυβέρνηση, ως λαός έχουν αποδεχτεί ότι κατά τη ναζιστική περίοδο διέπραξαν ένα έγκλημα κατά της ανθρωπότητας. Αυτό που με ενοχλεί στις γενοκτονίες με τις οποίες ασχολούμαι είναι ότι οι Τούρκοι δεν έχουν αποδεχτεί ότι έχουν διαπράξει γενοκτονίες εναντίον των Αρμενίων, των Ελλήνων του Πόντου. Ούτε οι Ρώσοι τώρα. Γιατί προσέξτε, αυτή είναι η διαδικασία, όπως λέει ο Lemkin, ο δάσκαλός μας σε αυτόν τον τομέα. Δηλαδή όταν έχει διαπραχθεί μια γενοκτονία και υπάρχει ένα διάδοχο κράτος, ακόμα και αν δεν την έχει κάνει αυτό, κουβαλάει τα προβλήματα. Εκτός αν αποδεχθεί ότι συμφωνεί ότι όντως διαπράχθηκε μια γενοκτονία εκείνη την περίοδο. Όταν όμως δεν αποδέχεται, έχετε κάποιες υποψίες ως άνθρωποι γιατί αναρωτιέστε, γιατί δεν το αποδέχονται, μήπως θα έκαναν το ίδιο αν είχαμε τις ίδιες συνθήκες; Όπως βλέπετε με τις γενοκτονίες των Αρμενίων, των Ποντίων, των Ασσυρίων, τα πράγματα συσσωρεύονται. Δηλαδή, αρχίζει ο γενοκτόνος και μετά είναι άλλος που συνεχίζει, ο δεύτερος, και μετά ο τρίτος. Στο Γολοντομόρ ήταν μόνο ένα συγκεκριμένο πράγμα. Άρα να συγκεντρωθούμε σε αυτό

και να γίνει κατανοητό ότι δεν υπάρχει μια γενική κατηγορία εναντίον ενός έθνους. Και σας το λέω και το επαναλαμβάνω, οι ίδιοι οι Ουκρανοί την ώρα που μιλάνε ρώσικα, το αποδεικνύουν τόσο απλά.

- Ο κ. Πρέσβης λέει ότι η Γερμανία έχει και οικονομική επιβάρυνση. Πληρώνει και οικονομικά αποζημιώνει τα θύματα.

- Σωστά.

- Έτσι αυτή τη στιγμή, αν θα γίνει κάτι ανάλογο με το Holodomor, ίσως η Ρωσία θα χρειαστεί να πληρώσει αποζημιώσεις. Και αυτό φοβούνται.

- Είναι αυτό που θα γίνει. Και αυτό λέγεται διαδικασία διόρθωσης. Η αναγνώριση είναι το πρώτο βήμα, δεν είναι το τέλος. Και οι άλλοι έχουν αυτό το πρόβλημα. Θεωρούν ότι η αναγνώριση είναι ο στόχος. Ενώ είναι το πρώτο σκαλοπάτι. Μετά ακολουθούν ποινικοποίηση, διόρθωση, αποζημίωση, γραφή βιβλίων. Όλο αυτό είναι μια διαδικασία που λέγεται διαδικασία διόρθωσης.

- Ακριβώς αυτό φοβάται.

- Μα αυτό θα γίνει. Δεν χρειάζεται να το φοβάται. Αυτή είναι η διαδικασία.